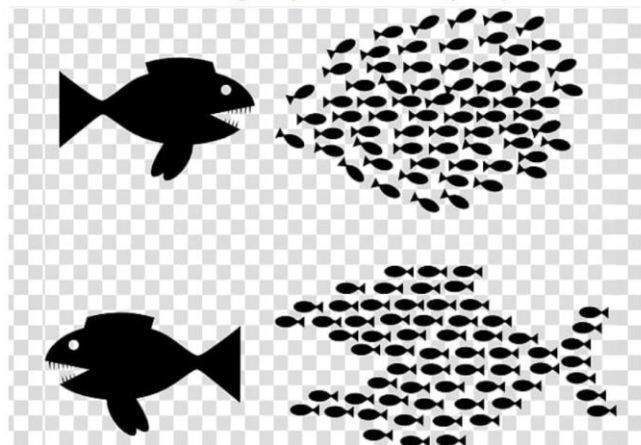

Een spinozistische blik op de geopolitiek

David Bakker, Soest 13 april 2024

“Vissen zijn door de natuur bestemd tot zwemmen en de grote om de kleine op te eten, en daarom nemen de vissen met het hoogste recht van de natuur bezit van het water en eten de grote de kleine op.”

SPINOZA,
Theologisch-politiek traktaat (1670)

Rampjaar 1672

Omdat Spinoza het Rampjaar van 1672 zeer bewust heeft meegemaakt kan het niet anders dan dat hij iets heeft geschreven over internationale betrekkingen, d.w.z. de verhoudingen tussen staten onderling. Immers, in juni van dat jaar vallen de landen Engeland en Frankrijk en de bisdommen Münster en Keulen de Republiek aan, waarna twee maanden later in Den Haag, op dat moment de woonplaats van Spinoza, de barbaarse lynchpartij door orangisten op de gebroeders de Witt zal volgen. Deze laatste gebeurtenis grijpt Spinoza ten hevigste aan waarna hij in een staat van redeloosheid, radeloosheid en reddeloosheid lijkt te geraken. Want geheel in strijd met zijn motto 'caute' ('wees voorzichtig') wil hij in de stad een plakkaat ophangen met de tekst 'ultimi barbarorum': jullie zijn de ergste barbaren. Daarmee het risico lopend dat hij net als De Witten door het orangistische gepeupel in stukken gereten en postuum gecastreerd zou worden. Zijn huisbaas Van Speyk, bij wie Spinoza inwoonde, weet dit te voorkomen door hem op te sluiten in hun gezamenlijke woning aan de Paviljoensgracht. Zo zie je maar dat zelfs de meest verstandige mensen soms hun affecten niet in goede banen kunnen leiden.

Slag bij Kijkduin 21 augustus 1673

In het jaar daarna wordt de Republiek op het nippertje gered. De Nederlandse vloot onder leiding van admiraal Michiel Adriaenszoon de Ruyter behaalt tijdens de Slag bij Kijkduin op 11 augustus 1673 een strategische overwinning en weet een landing van vijandelijke troepen en daarmee onze ondergang te voorkomen. Deze formidabele militaire prestatie is bij mijn weten in de 350 jaar daarna niet meer geëvenaard.

Staatkundige Verhandeling 1677

Grotius: *Pacta sunt servanda*
afspraken moeten worden nagekomen

versus

Spinoza: *Pacta servantur aut non servantur*
(afspraken worden nagekomen of niet nagekomen)

Welnu, wat heeft Spinoza te melden over internationale betrekkingen? Daarvoor moeten we te rade gaan bij de passages 12 tot en met 18 van Hoofdstuk 3 van de onvoltooide in 1677 postuum gepubliceerde *Staatkundige Verhandeling*. Wim Klever heeft die passages heel helder in eigen bewoordingen weergegeven (Klever, W.N.A., *Commentaar*, In: Benedictus de Spinoza, *Hoofdstukken uit De politieke verhandeling*, Boom, 1985). Daarom zal ik deze nu voorlezen:

12. De autonomie en soevereiniteit van een staat is afhankelijk van zijn vermogen om zich afzonderlijk staande te houden en zijn belangen effectief te behartigen. Voor zover een staat andere staten voor zijn eigen voortbestaan nodig heeft of hun macht vreest, neemt die autonomie natuurlijk af en degenerereert hij tot een soort satellietstaat. De enige remedie daartegen is dan blokvorming met andere staten, het vormen van een statenbond.

13. De *natuurlijke vijandschap* tussen staten houdt in dat oorlog regel en geen uitzondering is. Waar een groot aantal mensen zich tot een staat aaneensluiten, hebben zij een behoorlijke macht om hun belangen te verdedigen en hebben zij *dus* het oorlogsrecht. Daar is verder niets voor nodig. Omdat andere staten op dezelfde schaarse goederen azen, komt er vanzelf oorlog, tenzij men elkaar weet te vinden in overeenkomsten die voor beide volkeren voordelig zijn. Bij uitzondering is er dan het recht op vrede, omdat en voor zover men daartoe samen besluit en de krachten bundelt.

14. Een verdrag tussen staten wordt *spontaan verbroken* wanneer de vrees voor nadeel of de hoop op voordelen verdwenen is. Tegenover Grotius' onvoorwaardelijke 'pacta sunt servanda' stelt Spinoza koel en nuchter 'pacta servantur aut non servantur' en geeft hij daarmee een realistische beschrijving van de natuurlijke verhouding tussen staten. Het elk (groeps)wezen ingeboren streven naar zelfbehoud en welzijnsbehartiging dwingt soms tot het aangaan van samenwerkingsverbanden, soms tot het verbreken van samenwerkingsverbanden, namelijk wanneer de omstandigheden zich hebben gewijzigd en de nadelen van een verdrag groter zijn geworden dan de voordelen. Als men de macht heeft een verdrag tot eigen voordeel te verbreken, heeft men er het recht toe; dit geldt zowel voor individuen als staten.

Dit spinozistische standpunt houdt niet in dat een mens of een staat zo maar, willekeurig een verdrag kan en mag verbreken; de 'ontrouw' is het resultaat van het gepercipieerde voordeel.

15. Evenzo leidt gebrek aan overeenstemming over de uitleg van het verdrag of over de vredesvoorwaarden automatisch tot herstel van de normale verhouding, namelijk de oorlogstoestand. In de inleiding heb ik er reeds op gewezen dat de oorlog de horizon is van Spinoza's wereldbeeld.

16. Naarmate zich meer staten in een alliantie verbinden, is de macht en geduchtheid van de afzonderlijke geallieerde staten geringer, evenals hun zelfstandigheid en autonomie. Heden ten dage kunnen wij dit bevestigd zien in de Warschaupact-landen en in de Navo-staten.

17. Noch de teksten van de Schrift noch de rede leren ons om te allen tijde gedane beloften na te komen. In veel gevallen is men vanwege ernstige nadelen der trouw, genoodzaakt, zijn woord te breken.

18. De universele streving om zich in het bestaan te handhaven (*Ethica* III, pr. 6) is de motor achter het beschreven gedrag.

Hobbes' Leviathan 1651

“But though there had never been any time, wherein particular men were in a condition of warre one against another; yet in all times, Kings, and Persons of Sovereigne authority, because of their Independency, are in continuall jealousies, and in the state and posture of Gladiators; having their weapons pointing, and their eyes fixed on one another; that is, their Forts, Garrisons, and Guns upon the Frontiers of their Kingdomes; and continuall Spyes upon their neighbours; which is a posture of War.”

Het vergelijken van staten met individuen in de natuurtoestand heeft Spinoza uiteraard ontleend aan Thomas Hobbes. U ziet hierboven de bekende passage uit hoofdstuk 13 van Hobbes' Leviathan (1651) waarin hij stelt dat staten elkaar van nature vijandig zijn.

Pax Americana 1945 -

2018

▲ John Bolton, de Amerikaanse Nationale Veiligheidsadviseur, wil voorkomen dat Amerikanen veroordeld kunnen worden door het Internationaal Strafhof. © EPN

Amerika dreigt met sancties tegen Internationaal Strafhof in Den Haag

De Verenigde Staten sluiten de Palestijnse diplomatieke vertegenwoordiging in Washington en dreigen met sancties tegen het Internationaal Strafhof in Den Haag.

Het uitgangspunt dat we staten kunnen vergelijken met individuen in de natuurtoestand betekent dat we de westerse politieke rechtsorde met zijn instituties (bijvoorbeeld het Internationale Strafhof), zoals die na WO II is ontstaan, in zekere zin kunnen zien als het resultaat van een Hobbesiaans verdrag dat niet door individuele mensen maar door staten onderling is gesloten. In dit geval zijn het de West-Europese landen (zeg maar de Europese NAVO landen) die hun ‘natuurlijke’ recht middels het verdrag hebben overgedragen aan de soeverein, te weten de Verenigde Staten, die daarmee de heerschappij over het Westen heeft verkregen.

Van belang is dat de soeverein in de Hobbesiaanse constellatie zelf geen contractant is en daarom niet is gebonden aan een dergelijk verdrag terwijl de West-Europese landen als contractspartij dat wel zijn. Dit laatste komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in het feit dat de Europese landen zich hebben onderworpen aan het gezag van het Internationale Strafhof te Den Haag - terwijl de VS zich niet bij dit Hof heeft aangesloten (andere grootmachten zoals Rusland en China hebben zich ook niet aangesloten).

Sterker nog, de VS hebben een wet - de zogeheten *The Hague Invasion Act* - uitgevaardigd die de Amerikaanse president met alle middelen machtigt, zo nodig met geweld, Amerikaans militair personeel te bevrijden die door of namens het Internationaal Strafhof gevangen wordt gehouden. Uiteindelijk blijkt het internationaal recht de grootmachten niet te binden. Deze vaststelling sluit aan bij Spinoza's notie dat ook in internationale verhoudingen, en dat is wat ons betreft een vanzelfsprekendheid, het recht van de sterkste geldt.

Perikelen rondom Nordstream 2011-2022

Opening Nordstream I in 2011

Hoewel Europa het vaderlijke gezag van de VS als soeverein heeft aanvaard laat dit onverlet dat Europese landen soms toch de toorn van de VS over zich af weten te roepen. De perikelen rondom de Nordstream gaspijplijnen die vanuit Rusland via de Baltische zee naar Duitsland lopen hebben dit pijnlijk duidelijk gemaakt. De gaspijpleiding heeft jarenlang tot spanningen tussen de VS, Europa en Rusland geleid. Amerika vreesde dat vanwege de gasleiding de Russische politieke invloed op Europa vergroot zou worden en hebben daarom jarenlang druk uitgeoefend op Europa en met name Duitsland om de aanleg van Nord Stream II te staken (afgerond in 2021 maar nooit in gebruik genomen) en hebben zelfs sancties afgekondigd tegen bedrijven die meewerkten aan dit project. Berlijn had de brutaliteit om deze sancties af te doen als een aanval op de Duitse en Europese soevereiniteit. Het werd dus hoog tijd om Duitsland een kopje kleiner te maken.

Perikelen rondom Nordstream 2011-2022

7 februari 2022 persconferentie Biden-Scholz
(N.B. 24 februari 2022 Russische invasie in Oekraïne)

If Russia invades Ukraine, there will be
no Nord Stream 2, Biden says

By Reuters

February 8, 2022 5:13 AM GMT+1 · Updated 2 years ago

Illustratief in dit verband was de mededeling die de Amerikaanse president Joe Biden op 7 februari 2022 deed tijdens een persconferentie met de Duitse bondskanselier Olaf Scholz. Biden liet namelijk weten dat er een einde zou komen aan Nordstream II als Rusland Oekraïne zou binnenvallen, hetgeen geschiedde op 24 februari 2022. Het dreigement dat de Amerikanen een einde zouden maken aan vitale Duitse infrastructuur bracht bij Scholz geen zichtbaar protest teweeg.

Perikelen rondom Nordstream 2011-2022

26 september 2022 aanslag op Nord Stream

Radek Sikorski MEP
@radeksikorski

Thank you, USA.

Beatrice de Graaf over gaslek Nord Stream: "Russen kunnen energie-infrastructuur opblazen"

Donderdag 29 september 2022 09:39 uur · Op 1

18:38 · 27.09.22 · Twitter for Android

Op 26 september 2022 vindt dan vervolgens de aanslag op Nordstream plaats met het gevolg dat 3 van de 4 pijplijnen van Nordstream I en II onbruikbaar geraakten.

De Poolse politicus Radek Sikorski, thans minister van Buitenlandse Zaken van Polen, bedankt de VS voor deze aanslag op 27 september 2022. Geheel toevallig ook de dag van de feestelijke, officiële opening van de gaspijplijn tussen Noorwegen en Polen, de zogeheten *Baltic Pipe*. Sikorski gaat er blijkbaar uit van een VS-daderschap, wat gezien de voorgeschiedenis enigszins begrijpelijk is. Terrorismedeskundige Beatrice de Graaf suggereert twee dagen later echter dat de Russen er achter zitten. Overigens zonder daarvoor concreet bewijs op te voeren. Tot op de dag van vandaag is er geen hard bewijs gepubliceerd.

Kan Europa zonder de VS?

BRIEFING

EU Strategic Autonomy Monitor
July 2022

EU strategic autonomy 2013-2023

From concept to capacity

SUMMARY

EU strategic autonomy (EU-SA) refers to the capacity of the EU to act autonomously – that is, without being dependent on other countries – in strategically important policy areas. These can range from defence policy to the economy, and the capacity to uphold democratic values.

In het algemeen kunnen we stellen dat de oorlog in Oekraïne Europa heeft gedisciplineerd in die zin dat we weer volledig in de pas lopen met de Amerikaanse belangen en dat lijkt ten koste van onze eigen economische belangen te gaan. Denk bijvoorbeeld aan het feit dat we nu massaal Amerikaans LNG gas inkopen tegen prijzen die veel hoger liggen dan de prijzen die we eerder voor Russisch gas betaalden. En zo zijn er voor Europa nog tal van andere ongunstige economische ontwikkelingen waar ik nu niet over kan uitweiden maar die door geopolitiek commentator Ben Norton helder op een rijtje zijn gezet, zie: [West's economic war on Russia backfires, destroys EU industrial base, fuels Eurasian integration](#).

De vraag die mij bezig houdt is of Europa in staat is om zelfstandig en effectief zijn belangen te behartigen (autonomie!). Of is het vanuit een overlevingstandpunt bittere noodzaak om het bondgenootgenoot met de VS, waarbij Europa de onderliggende partij is, in stand te houden. Om deze vraag te kunnen beantwoorden zou Europa eerst het christelijk-humanistische (c.q. erasmiaans-kantiaanse) wensdenken van zich moeten afschudden om conform machiavellistisch-spinozistisch recept een scherp inzicht in zijn belangen en (potentiële) macht te verwerven om daar vervolgens naar te handelen. De conclusie zou dan kunnen zijn dat de Europese landen een statenbond met een eigen leger moeten vormen. Kortom, een verdergaande Europese integratie. Immers een statenbond is in de geest van Spinoza de remedie tegen de huidige, steeds verdergaande degeneratie van EU-landen tot satellietstaten van de VS.

Ten slotte

John J. Mearsheimer

I am the R. Wendell Harrison Distinguished Service Professor in the Political Science Department at the University of Chicago, where I have taught since 1982.

Above all else, I am an international relations theorist. More specifically, I am a realist, which means that I believe that the great powers dominate the international system and they constantly engage in security competition with each other, which sometimes leads to war.

Although I have dedicated my life to scholarship, I have also tried to engage in the policy debates of the day. For example, I was one of the most outspoken opponents of the 2003 Iraq War before it happened. I firmly believe that social science theories are invaluable for making and analyzing foreign policy.

Ten slotte wijs ik graag op de hedendaagse, internationaal vermaarde, geopolitiek commentator John Mearsheimer, een representant van het zogeheten ‘Realisme’ waarmee naar internationale betrekkingen wordt gekeken. De Amerikaan Mearsheimer kan worden gezien als iemand die staat in de traditie van Machiavelli, Hobbes en Spinoza.

Mearsheimer’s ‘realistische’ analyse van de Oekraïne crisis leverde een golf aan verontwaardigde reacties op en bevestigde voor veel mensen het idee dat realisme een vorm van cynische machtspolitiek zou zijn, amoreel en egoïstisch, met louter oog voor de belangen van grote mogendheden. De Leidse hoogleraar André Gerrits gaat in een artikel in op de vraag of dit beeld klopt: [Wat het Realisme ons leert over de oorlog in Oekraïne.](#)

Ik dank u voor uw aandacht!